

Шулик Т. В., аспірант (Донбаський державний педагогічний університет,
м. Слов'янськ)

ВИЩІ НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ УКРАЇНИ ЯК ОСЕРЕДКИ ПРОФІЛАКТИКИ АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ (1956–1991 РР.)

Анотація. У статті досліджено діяльність вищих навчальних закладів України з профілактики адиктивної поведінки студентської молоді впродовж 1956–1991 років. Виокремлено напрями роботи в подоланні негативних явищ у студентському середовищі. Висвітлено основні форми та методи роботи з кожного напрямку. Обґрунтовано їх ефективність та доцільність використання через творче застосування й адаптування до сучасних умов.

Ключові слова: вищі навчальні заклади України, адиктивна поведінка, профілактика, студентська молодь.

Аннотация. В статье исследована деятельность высших учебных заведений Украины по профилактике аддиктивного поведения студенческой молодежи на протяжении 1956–1991 годов. Выделены направления работы с преодоления негативных явлений в студенческой среде. Освещены основные формы и методы работы по каждому направлению. Обоснованы их эффективность и целесообразность использования через творческое применение и адаптацию к современным условиям.

Ключевые слова: высшие учебные заведения Украины, аддиктивное поведение, профилактика, студенческая молодежь.

Annotation. The activities in higher education institutions in Ukraine on the prevention of addictive behaviour of student youth in the period from 1956 to 1991 are analyzed in this article. The basic directions of work to overcome the negative phenomena in the student's environment are highlighted. The basic forms and methods of work in each direction are covered. The effectiveness and appropriateness of their use through the creative application and adaptation to modern conditions are justified.

Keywords: higher education institutions of Ukraine, addictive behavior, prevention, student youth.

Нестабільна соціально-політична ситуація в країні, різке зниження стресостійкості населення, порушення адаптації до нових умов мікро- й макросередовища сприяють формуванню негативних тенденцій у

молодіжному середовищі. Це виражається в збільшенні масштабів і темпів поширення негативних явищ у молодіжному середовищі, які дозволяють на певний час відійти від реальності й частково забути про наявні проблеми. Не є винятком і студентська молодь, яка є важливою складовою нашого суспільства. Тому необхідними є відновлення старих і пошук нових форм та методів соціально-педагогічної профілактики адиктивної поведінки студентської молоді.

Питання профілактики адиктивної поведінки у вищих навчальних закладах (ВНЗ) і освітніх установах в цілому вивчалися в працях педагогів І. Зверєвої, Г. Золотової, К. Ісмаїлова, О. Пилипенка, Н. Пихтіної, І. Шишової, О. Югової, психологів С. Болтівець, О. Сізанова, І. Фурманова, В. Хриптович та ін. Аналіз законодавчої бази з питань профілактики негативних явищ у молодіжному середовищі, зокрема й адиктивної поведінки, проводився в роботах І. Зверєвої, О. Савчука, Н. Сергєєвої, О. Сердюка, І. Шишової та ін.

Мета нашої статті – проаналізувати діяльність ВНЗ України з профілактики адиктивної поведінки студентської молоді впродовж 1956–1991 років, виокремити та охарактеризувати основні напрями роботи в подоланні цього явища в студентському середовищі.

Для досягнення поставленої мети передбачається вирішити такі *завдання*:

- виокремити та охарактеризувати основні напрями роботи в подоланні негативних явищ у студентському середовищі;
- визначити основні форми та методи роботи з кожного напрямку;
- обґрунтувати ефективність та доцільність використання означених форм і методів через їх творче застосування й адаптування до сучасних умов.

Проаналізувавши матеріали ВНЗ України за 1956–1991 роки (річні звіти про роботу, протоколи вчених рад, протоколи та довідки обласних комітетів комсомолу, довідки про роботу середніх спеціальних навчальних закладів тощо), нами було визначено основні напрями роботи з профілактики адиктивної поведінки в студентському середовищі: робота в академічних групах; робота в гуртожитках; діяльність громадських організацій; правове, трудове, естетичне, військово-патріотичне, інтернаціональне виховання; організація дозвілля студентів (культурно-масова, науково-дослідна, спортивно-оздоровча робота); різноманітні покарання та заохочення.

Безперечно, виокремлення саме цих напрямів є умовним, бо зміст діяльності кожного з них перетинається з іншими. Проте, на нашу думку, кожен із них характеризується притаманними саме йому формами й заслуговує на окрему увагу.

Розглянемо найбільш поширені форми та методи роботи кожного з цих напрямів.

1. *Робота в академічних групах* [1, с. 247], [2, с. 91], [3, с. 77], [4, с. 89–90], [5, с. 128–129], [6, с. 61], [7, с. 104], [8, с. 21].

У всіх розглянутих нами ВНЗ виховній роботі в академічних групах приділялося багато уваги. Для допомоги цим осередкам студентської молоді в політико-виховній і культурно-масовій роботі всі академічні групи закріплювалися за кафедрами навчальних закладів. Кафедри, так само, чи давали доручення викладачам, чи виділяли для кожної групи викладача-агітатора (куратора, старшого агітатора), діяльність яких контролювалася через обов'язкове обговорення на кафедрах.

Упродовж навчального року проводилися семінари кураторів (чи парторгів кафедр), на яких аналізувався стан навчальної дисципліни, проводився обмін досвідом, виявлялися наявні недоліки, зокрема слабка індивідуальна робота з кожним студентом, формальна участь деяких викладачів у виховній роботі тощо.

Систематично проводився огляд-конкурс на кращу студентську академічну групу, після чого досвід роботи кращих кураторів узагальнювався та поширювався. У положенні про огляд-конкурс враховувалися всі сторони життя та громадської роботи студентів. Групи-переможниці нагороджувалися пам'ятними подарунками, отримували перехідні вимпели.

Щодо діяльності в групах у таких навчальних закладах як технікуми та середні спеціальні навчальні заклади, то в них функції куратора виконував класний керівник, до основних форм виховної роботи якого відносилися: індивідуальні бесіди з учнями, повідомлення у письмовій формі батькам про неуспішність та поведінку їхніх дітей, виклики батьків до навчального закладу, проведення батьківських зборів разом із учнями, колективні відвідування кіно, театру, запрошення на збори членів та ударників бригад комуністичної праці. Для викладачів технікумів, які не мали педагогічної освіти, при всіх університетах і педагогічних інститутах проходили шестиденні семінари з педагогіки та психології.

2. *Робота в гуртожитках та за місцем проживання студентів* [2, с. 91], [3, с. 81–84], [6, с. 70–71], [7, с. 104], [9, с. 79], [10, с. 17–18].

Серед найбільш поширених виховних заходів у гуртожитках нами було виокремлено такі:

– проведення й організація викладачами, деканами факультетів та керівними працівниками ректорату лекцій, бесід, диспутів, вечорів запитань і відповідей тощо;

– робота Ради червоного кутка (координація роботи кафедр у гуртожитку, контроль за виконанням плану роботи, організація студентів для проведення масових заходів тощо);

– робота студентських Рад (організація побуту та дозвілля студентів);

– підготовка та проведення на базі кращих гуртожитків семінарів-практикумів для голів студентських рад, рад із побуту, членів комісій рад усіх вищих і середніх спеціальних навчальних закладів для поліпшення культури побуту та відпочинку студентів;

- вивчення досвіду роботи студентських рад кращих гуртожитків;
- випуск стіннівок, фотогазет, аркушів-блискавок;
- створення клубів за інтересами;
- закріплення прокуратурою району за гуртожитками своїх працівників для пропаганди цивільного кодексу;
- організація роботи психологічної служби;
- робота бібліотек, радіовузлів, телезалів тощо;
- щорічна участь у Всесоюзному та Республіканському оглядах-конкурсах на кращу організацію умов праці, побуту та відпочинку студентської молоді;
- уведення до штату гуртожитків у середніх спеціальних навчальних закладах посади вихователів.

3. *Діяльність громадських організацій* [2, с. 98], [5, с. 14–17], [6, с. 58–59], [7, с. 56], [11, с. 51–58].

Активна робота з виховання молоді, залучення її в практичне будівництво нового суспільства проводилася громадськими організаціями, серед яких найпоширенішими були: профспілки, молодіжні та кооперативні об'єднання, спортивні, оборонні, культурні товариства.

Найбільш активною молодіжною організацією на той час була Всесоюзна Ленінська Комуністична Спілка Молоді (ВЛКСМ, комсомол), основою якої були первинні комсомольські організації, що створювалися за місцем роботи чи навчання членів ВЛКСМ, і завданнями яких були розвиток ініціативи та самодіяльності комсомольців, налагодження зв'язку з широкими колами молоді тощо.

Із огляду на те, що комсомольські організації своєю діяльністю охоплювали майже всі сфери життя студентської молоді у ВНЗ, а отже, активно працювали з кожного напрямку, що нами розглядається, ми вважаємо доцільним у цьому пункті виділити ті заходи, реалізація яких залежала саме від діяльності зазначеної організації. А саме:

- оперативне реагування «Комсомольського прожектора» на будь-які випадки порушення громадського порядку;
- активізація діяльності оперативних комсомольських загонів дружинників (ОКЗД);
- запрошення фотокореспондентів під час розгляду персональних справ: від зборів академічної групи до засідання комітету комсомолу;
- створення педагогічних загонів для роботи з важковиховуваними підлітками;
- проведення семінарів заступників секретарів комсомольських бюро факультетів із ідейно-виховної роботи, голів студентських рад гуртожитків із питань організації дозвілля студентської молоді, яка в них мешкає;
- посилення відповідальності комсомольських бюро за розгляд персональних справ студентів-правопорушників через своєчасний аналіз

персональних справ і створення обстановки нетерпимості до антигромадських виявів студентами;

- робота школи комсомольського активу із залученням викладачів суспільних наук, перших комсомольців регіону;
- постійні доручення та підвищення відповідальності кожного комсомольця за стан справ у колективі.

Серед інших громадських організацій, діяльність яких була пов'язана з вищими навчальними закладами, можна виділити Всесоюзне добровільне спортивне товариство «Буревісник» (діяло з 1957 р. по 1990 р.). Воно об'єднувало студентів, науково-педагогічних працівників і співробітників ВНЗ через первинні організації навчальних закладів і спортклубів. Пріоритетними завданнями діяльності товариства були: масовий розвиток фізичної культури, спорту, туризму, підготовка розрядників, майстрів спорту, підвищення майстерності спортсменів тощо.

Чільне місце в системі громадських організацій у досліджуваному аспекті належало товариству «Знання», яке було наймасовішою громадською науково-просвітницькою організацією України (діяло з 1948 р. дотепер). Члени товариства організували у всіх галузях знань прилюдні лекції, конференції та семінари, тематичні вечори, усні журнали, народні читання, бесіди, наукові консультації, брали участь у пропаганді знань по радіо, телебаченню, у друкованій пресі тощо.

4. Трудове, правове, естетичне, військово-патріотичне, інтернаціональне виховання.

Трудове виховання у ВНЗ реалізовувалося через:

- участь студентів у ремонті та будівництві навчальних корпусів і гуртожитків, спортивних майданчиків і стадіонів тощо;
- упорядкування студентських парків, ботанічних садів, участі у проведенні міських неділень перед революційними святами тощо;
- роботу в сільськогосподарських загонах, будівельних загонах у колгоспах, радгоспах, на ціліні тощо;
- навчання в інститутах та на факультетах громадських професій;
- шефську роботу студентів у школах та позашкільних установах, дитячих кімнатах міліції, оздоровчих таборах, кімнатах при ЖЕКах;
- підтримання чистоти в навчальних приміщеннях;
- організацію зустрічей з Героями Соціалістичної Праці [2, с. 95–96], [4, с. 93] [5, с. 136–140], [7, с. 104–105], [11, с. 51–58].

Значне місце в суспільно-корисній праці посідало самообслуговування студентів. Усі гуртожитки та їдальні вищих навчальних закладів переводилися на самообслуговування. Студенти самостійно прибирали в кімнатах, коридорах, чергували в гуртожитках, що сприяло вихованню в молодих людей почуття любові до праці та привчало до бережливого ставлення до громадської власності.

Правове виховання полягало в:

- роботі класних керівників, кураторів (перегляд кінофільмів на юридичну тематику, аналіз статей та проведення вечорів запитань і відповідей за участю юристів і працівників міліції);
- створенні «Кутків радянського права», у яких містилися виписки із чинних кодексів, нові законодавчі акти тощо;
- вивченні курсів «Суспільствознавство», «Політична економія»;
- проведенні батьківських зборів і конференцій на правові теми;
- участі студентів у діяльності ДНД, ОКЗД;
- організації в навчальних закладах правових лекторіїв, у діяльності яких активну участь брали працівники районних відділів внутрішніх справ, суду, міської та районної прокуратур [3, с. 84], [7, с. 116], [10, с. 15], [11, с. 51–58], [12, с. 19–20].

Серед форм і методів естетичного виховання у вищих навчальних закладах найпоширенішими були:

- організація культпоходів студентів і працівників навчальних закладів до театрів, філармоній, кіно, музеїв, на концерти, виставки тощо;
- запрошення й виступи відомих артистів і літераторів;
- організація виставок картин, зустрічей з відомими художниками;
- введення навчального курсу з історії світової та вітчизняної культури, народознавства, знайомство з поезією, музикою, живописом тощо;
- пропаганда музичної культури, прослуховування магнітофонних і грамофонних записів, музичні вівторки, вечори;
- читання курсів естетики й етики;
- діяльність дискусійних клубів, клубів шанувальників поезії та ін.;
- створення при кафедрах музичних дитячих студій, у яких студенти проводили заняття;
- відповідне оформлення навчальних приміщень, гуртожитків, правильний підхід до моди в одязі, зачісках, прищеплення навичок культурної поведінки в суспільстві та ін. [1, с. 65–69], [2, с. 230] [6, с. 58], [7, с. 114], [11, с. 5].

Зауважимо, що поширеною формою естетичного виховання у ВНЗ (особливо в педагогічних) були кабінети естетичного виховання, які були організаційним і методичним центром культурно-масової та виховної роботи. Кабінети спрямовували й контролювали роботу колективів художньої самодіяльності та проведення всіх культурно-масових заходів в інститутах, стимулювали розвиток високих естетичних смаків та інтересів.

До найбільш поширених форм і методів військово-патріотичного виховання належать:

- зустрічі та листування з Героями та учасниками Великої Вітчизняної війни (ВВВ);
- походи місцями бойової та трудової слави;

– установа меморіальних дошок із прізвищами викладачів, що загинули у ВВВ, відкриття галерей Героїв Радянського Союзу, створення Рад ветеранів Громадянської війни і ВВВ, найменування кращих аудиторій навчальних закладів іменами Героїв Радянського Союзу;

– оформлення стендів військово-патріотичної тематики, зокрема зі світлинами учасників війни;

– проведення урочистих вечорів, зльотів, присвячених знаменним датам у житті нашої країни;

– перегляд кінофільмів на патріотичну тематику;

– діяльність громадських рад із військово-патріотичного виховання та первинних організацій Добровільного товариства сприяння армії, авіації та флоту (ДТСААФ) навчальних закладів;

– поєднання елементів військово-патріотичного виховання із навчальним процесом, що виражалось у вміщенні до лекцій і практичних занять питань внутрішнього й міжнародного становища;

– участь студентів у роботі кімнат Бойової та Трудової слави, клубів «Сильні духом», «Прикордонник» та ін.;

– складання норм на оборонні значки «Готов до захисту Батьківщини», «Готов до праці і оборони» та участь у військово-прикладних видах спорту [2, с. 98], [4, с. 91], [6, с. 64], [7, с.108–109], [9, с. 128].

Найпоширенішими формами та методами інтернаціонального виховання були:

– діяльність клубів інтернаціональної дружби «Меридіан», «Глобус», «Багрянні вітрила», «Каравелла», «Світ очима очевидців» та ін.;

– посилення зв'язків зі студентами та науковими працівниками вишів братніх республік і країн народної демократії;

– виїзди в братні республіки для читання лекцій про розвиток економіки, культури, народної освіти в УРСР;

– організація вечорів, лекцій, доповідей, присвячених дружбі народів СРСР, видатним діячам світової культури, зустрічей із діячами культури та науки братніх республік і країн народної демократії;

– участь іноземних студентів у наукових та культурних заходах, що проводилися в навчальних закладах нашої країни;

– закріплення кращих груп навчальних закладів за групами підготовчого факультету для іноземних громадян;

– випуск збірників праць «Дружба братніх університетів», «Випуск наукових праць вчених Київського та Лейпцігського університетів», «Вісті клубу інтернаціональної дружби», «Нам пишуть» тощо [2, с. 238–239], [6, с. 65], [7, с. 105–107], [11, с. 51–58], [12, с. 18].

5. *Організація дозвілля студентів (культурно-масова, науково-дослідна, спортивно-оздоровча робота).*

Аналіз документів вищих навчальних закладів дозволив виділити найбільш поширені форми та методи культурно-масової роботи в означений проміжок часу:

- розвиток художньої самодіяльності та творчості студентів: хорові колективи, ансамблі народних інструментів, естрадні оркестри, оперно-вокальні студії, народні опери, хореографічні групи, гуртки художнього читання, драматичні колективи, театри імпровізації, дитячі студії тощо;
- урочисте святкування Дня освіти та посвячення першокурсників у студенти, проведення останнього дзвоника, зльотів відмінників навчання, організація та проведення «Вогників», дискотек тощо;
- обмін концертами з іншими ВНЗ та підприємствами міст;
- проведення дитячих свят у підшефних дитячих закладах;
- функціонування при навчальних закладах художніх рад, факультетів культури, слухачі яких вивчали шляхи розвитку архітектури, живопису, оперної симфонічної, вокальної, камерної та легкої музики;
- випуски газет, стіннівок, студентських літературних альманахів [2, с. 230], [3, с. 71–73], [4, с. 91–92], [6, с. 67–68], [11, с. 51–58], [12, с. 24].

Науково-дослідна робота студентів передбачала:

- участь студентів у діяльності студентського наукового товариства, наукових гуртків, студентських проектно-конструкторських бюро;
- участь у Всесоюзному огляді-конкурсі ВНЗ на кращу організацію науково-дослідної роботи студентів, студентських конференціях, Всесоюзному та Республіканському конкурсах студентських наукових робіт із проблем суспільних наук, історії ВЛКСМ і міжнародного руху;
- залучення студентів до держбюджетної та госпдоговірної тематики;
- виконання наукових робіт у співдружності з науково-дослідними інститутами АН УРСР;
- зустрічі з академіками та член-кореспондентами АН УРСР;
- оформлення альбомів студентських наукових експедицій, організацію виставок, висвітлення новітніх досягнень науки і техніки тощо [2, с. 210], [4, с. 76–77], [5, с. 129–130], [6, с. 64], [7, с. 98–99], [11, с. 51–58].

Спортивно-масова робота посідала провідне місце в діяльності ВНЗ. Фізичним вихованням студентської молоді, організацією спортивно-масової роботи займалися кафедри фізичного виховання та спортивні клуби навчальних закладів. Основними її формами та методами були:

- участь у роботі спортивних секцій, спортивно-оздоровчих таборів;
- організація змагань різного рівня з футболу, волейболу, тенісу, баскетболу, легкої атлетики, плавання, легкоатлетичного кросу тощо;
- спартакіади навчальних закладів серед студентів і працівників;
- проведення товариських зустрічей із різних видів спорту між командами випускників і студентами навчальних закладів, між різними навчальними закладами;

– проведення ранкової гімнастики в гуртожитках, змагань на першість гуртожитків із шахів, волейболу, баскетболу, настільного тенісу тощо, обладнання вітрин із газетами «Радянський спорт» та ін.;

– виконання державного завдання з підготовки значків ГПО, спортсменів-розрядників;

– організація туристичних походів Кримом, Закарпаттям, Кавказом, Сибіром тощо [2, с. 94–97], [4, с. 92], [5, с. 16–17], [11, с. 51–58].

б. Різноманітні покарання та заохочення.

Говорячи про негативні явища в студентському середовищі, не можна не звернути увагу на ті форми роботи, які спрямовувалися вже безпосередньо на порушників, але мали вплив на весь студентський колектив. Серед покарань для таких студентів застосовували різноманітні засоби адміністративного й громадського впливу:

– відрахування з навчальних закладів, позбавлення стипендії, виселення з гуртожитків, виклики батьків у деканати, листування з батьками, громадський суд, накладання стягнень, суворі догани із занесенням до особової справи, індивідуальні бесіди зі студентами;

– проведення спільних засідань студентської Ради, комсомольського та профспілкового бюро, підбиття підсумків політико-виховної роботи в групах, на конференціях навчальних закладів;

– систематична роз'яснювальна робота, проведення спеціальних загальних зборів усього професорсько-викладацького складу та всіх працівників навчальних закладів, на яких різко засуджувалися факти порушень і аморальні вчинки [2, с. 89], [3, с. 84], [5, с. 134–135] [7, с. 116].

Поширеними в той час були сатиричні газети, які висвітлювали недоліки у виховній роботі серед студентської молоді: «Комсомольський прожектор», «Швабра», «Колючка», «Крюк», «Бокс» (бойовий орган комсомольської сатири) та ін.

Також, на нашу думку, дуже важливим фактом було існування в навчальних закладах системи заохочення студентів, які мали здобутки в навчанні та відрізнялися зразковою поведінкою, а також тих студентів, які виправили власну поведінку. До таких заходів відносили: видання наказів по вищим навчальним закладам, відзначення подяками та преміями, занесення на Дошку пошани, згадування про них на зборах, у пресі. Серед таких студентів більш активно проводилася робота із залучення їх до культурно-масової, спортивно-оздоровчої, науково-дослідної роботи тощо.

Завершуючи аналіз матеріалів, підсумуємо, що в контексті нашого дослідження основні напрями роботи в подоланні негативних явищ у студентському середовищі дещо відрізнялися за своєю сутністю та призначенням. Так, для таких напрямів як робота в академічних групах, робота в гуртожитках, різноманітні покарання та заохочення, діяльність громадських організацій, правове виховання – профілактика адиктивної

поведінки була одним із пріоритетних завдань. Інші ж напрямки (трудова, естетична, військово-патріотична, інтернаціональна виховання, культурно-масова, спортивно-оздоровча, науково-дослідна робота) мали подвійну функцію: з одного боку, кожен студент мав можливість реалізувати себе в будь-якому з них, а з іншого боку, залучення якомога більше молоді допомагало вберегти її від негативних явищ у молодіжному середовищі. Проте, усі перераховані вище форми та методи роботи сприяли зміцненню дисципліни, покращенню якості навчання, загальнокультурному й політичному зростанню студентів і, що найважливіше для нашого дослідження, – зменшенню кількості аморальних учинків. Саме тому ВНЗ досліджуваного періоду були справді тими осередками, у яких відкривалися широкі можливості для проведення профілактики адиктивної поведінки студентської молоді, незважаючи на те, що на той час вона не була проблемою першочергового значення. Тому в перспективі нашого дослідження ми вважаємо доцільним скористатися цим досвідом через його творче застосування й адаптування до сучасних умов.

1. Державний архів Луганської області (Держархів Луганської обл.), ф. Р-416, оп. 2, спр. 475, 315 арк. **2.** Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), ф. 4621, оп. 13, спр. 349, 270 арк. **3.** Архів Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет», м. Слов'янськ (Архів ДДПУ), ф. 106, оп. 1, спр. 359, 106 арк. **4.** ЦДАВО України, ф. Р-4621, оп. 2, спр. 105, 140 арк. **5.** ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 3382, 249 арк. **6.** ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 8346, 89 арк. **7.** ЦДАВО України, ф. 166, оп. 15, спр. 6482, 171 арк. **8.** ЦДАВО України, ф. 4621, оп. 13, спр. 1351, 47 арк. **9.** Архів ДДПУ, ф. 106, оп. 1, спр. 1129, 206 арк. **10.** ЦДАВО України, ф. 4621, оп. 13, спр. 1975, 31 арк. **11.** ЦДАВО України, ф. Р-4621, оп. 2, спр. 178, 66 арк. **12.** Держархів Луганської обл., ф. 311, оп. 16, спр. 99, 153 арк.

Рецензент: д.пед.н., професор Омельченко С. О.